

DR. STRUENSEE KIVÉGZÉSE 1772-BEN: A KÖZÉPKOR DIADALA A DÁNIAI FELVILÁGOSODÁS FÖLÖTT?

KÉPES GYÖRGY

Az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja

A SZERZŐ:

DR. KÉPES GYÖRGY

HABILITÁLT EGYETEMI DOCENS
ELTE ÁJK MAGYAR ÁLLAM- ÉS
JOGTÖRTÉNETI TANSZÉK

KEPES.GYORGY@AJK.ELTE.HU

2022. június 27.

1772. április 28-án Koppenhágában kivégezték Johann Friedrich Struensee (1737–1772) német orvost. Először levágták jobb kezét, majd lefejezték, végül testét felnagyelték és tagjait kerékbe törték. Az ítélet és annak végrehajtása is példátlanul súlyos volt: az 1683. évi, Danske Lov című törvénykönyv VI. könyvének 4. fejezete szerint ez volt a felségsértést elkövetők szigorú büntetése.¹ Aki nem látta a Mads Mikkelsen főszereplésével készült Egy veszedelmes viszony (En kongelig affære, 2012) című filmet, talán csodálkozhat, hogyan keveredhetett egy orvos ilyen súlyos bűnügybe.

Struensee-t 1768 nyarán, egy külföldi királyi körutazáson ismertette meg a mentálisan labilis VII. Keresztéllyel (ur. 1766–1808) a dán kormányzat egyik akkori vezetője. A fiatal uralkodó és a vele igen nagy empátiával viseltető doktor között hamar bizalmi kapcsolat alakult ki, sőt Struensee-nek Karolina Matild királyné bizalmát is sikerült megszereznie, miután a kétéves Frigyes trónörökös herceget kigyógyította az akkor még halálosnak számító himlőből. Barátságuk olyan szorossá vált, hogy hamarosan a királyné szeretője lett, a bizalmi viszonyt pedig arra használta, hogy a felvilágosodás

eszméit juttassa érvényre a dán belpolitikában.

**Dániában az 1665. évi Konge-
lov („királytörvény”) értelmében abszolút hatalommal**

rendelkező királyok különböző okok (érdektelenség, betegség, alkoholizmus) miatt a tényleges hatalomgyakorlást a 18. század közepétől minisztereknek engedték át (embedsmands-vælde, hivatalnokuralom). Ennek köszönhetően a dán abszolút monarchia Struensee feltűnésekor már a felvilágosult abszolutizmus jegyeit mutatta.²

**A doktor tehát egy már meg-
kezdett politikát vitt tovább,
azonban ezt igen radikálisan**

tette. A korábbi vezető hivatalnokokat eltávolította a hatalomból. VII. Keresztély 1770. december 18-án kiadott utasítása szerint valamennyi ügyet Struensee-n keresztül kellett a király elé terjeszteni. December 27-én az uralkodó Struensee javaslatára feloszlatta a Titkos Tanácsot, 1771. július 14-én pedig titkos kabinetminiszterre nevezte ki az orvost, teljes körű felhatalmazást adva arra, hogy helyette kormányozzon.

**Struensee egymás után adta ki
a rendeleteket, melyeket**

eleinte még a királlyal íratott alá, teljhatalmú miniszterként viszont már erre a formásra (a Konge-

lov kötelező előírására) sem ügyelt. Már 1770. szeptember 4-én eltörölte a királlyal a cenzúrát, amiért még maga Voltaire is nagybecsülését fejezte ki VII. Keresztély felé. Csakhogy a hatalomból kiszorult korábbi elit a teljes sajtószabadságot arra használta ki, hogy Struensee ellen szítsa a koppenhágai lakosságot: röpiratokkal, falragaszokkal élcelődtek azon, hogy milyen közeli kapcsolatban van a királynéval, és az 1771. július 7-én született Lujza Augustza királyi hercegnő menyire hasonlít rá. Emiatt Struensee 1771. október 9-én elrendelte, hogy minden nyomtatványon fel kell tüntetni a szerző és a kiadó nevét.

**Másik leghíresebb rendelete,
amely 1771. február 20-án
kelt, a földesúr-jobbágy** vi-

szonyt szabályozta. Ebben évi 144 napban maximálta a robot mértékét (ami korábban a 250 napot is elérhette). Kereskedelem- és iparügyekben is az általa feudálisnak tekintett viszonyok felszámolására törekedett. Kimondta a gabonakereskedelem és az iparüzés szabadságát, eltörölte a monopóliumokat, csökkentette az import- és exportvámokat. Bezáratta a veszteséges királyi manufaktúrákat, megnyírta az udvar luxuskiadásait.

**A jogegyenlőség biztosítása
érdekében eltörölte a nemesi**

címekkel és hivatali rangokkal járó privilégiumokat. Megszüntette a középkori eredetű különbíróságokat, így Koppenhága tradicionális bírói autonómiáját is. Montesquieu 1748-ban kiadott, A törvények szelleméről című híres művét követve kimondta az immár egységes, központosított bírósági szervezet közigazgatástól való függetlenségét. Deklarálta a lelkiismereti és vallásszabadságot, e körben a nem evangélikus vallásúak hivatalviselési jogát is.

A szegényekről és a betegek-ről való gondoskodás sem került el figyelmét. Elrendelte, hogy a rászorulókat az állami gabonaraktárból ingyen gabonát kaphassanak. Megnyitotta előtűk a koppenhágai kórházakat, rájuk is kiterjesztette a himlő elleni kötelező védőoltást. A talált gyermekek nevelésére menhelyeket létesített. Elrendelte az utcák rendszeres takarítását. A megnövekedett közkiadásokat a gazdagok egyes vagyontárgyaira kivetett luxusadókból fedezte.

Büntetőjogi reformjait általánosságban a büntetések enyhítése, humánusabb büntetési rendszer bevezetése, a börtön- és dologházi körülmények javítása jellemezte. Elrendelte, hogy lopásért a továbbiakban senkit ne lehessen halálra ítélni. 1771 novemberében betiltotta a kínvallatást és kimondta, hogy minden olyan beismerő vallomást érvénytelen, amelyet tortúrával csikartak ki. Megszüntette a boszorkánypereket, elrendelte a bírósági tárgyalások nyilvánosságát, a magán- és üzlethelyiségekben tartott házkutatásokat bírói engedélyhez kötötte.

Az élet egyéb területein is szabadelvű intézkedések hozott. Engedélyezte a szerencsejátékokat és - orvosi felügyelet mellett - a nyilvánosházak működését is. Eltörölt minden megkülönböztetést a házasságban és házasságon kívül született gyermekek között, úgy családi jogállás, mint öröklés tekintetében. (Az udvari ellenzék szerint ezt az intézkedését az motiválta, hogy neki is volt egy törvénytelen gyermeke, Lujza Augusztia királyi hercegnő...)

A leginkább II. József-re emlékezett, a tradíciókat figyelmen kívül hagyó auklárista reformjaival ugyanakkor a társadalom szinte minden rétegét sikerült maga ellen fordítania.

Ősellenségei, az udvari arisztokrácia tagjai után előbb a vidéki nemesség, majd a kereskedelmi privilégiumait elvesztő városi nagypolgárság szimpátiáját is elveszítette, míg az alsóbb társadalmi rétegek soraiban szabados életvitele tette népszerűtlenné. Ahogy Marczali Henrik írja: „a jó koppenhágaiak nagy megbotránkozással nézték, mint lovagol ki a királynő postásruhájában egyedül a miniszterrel, kit szeretőjének tartottak”.³

Az udvari ellenzék VII. Keresztély mostohaanyja, Julianna Mária vezetésével összeesküvést szőtt a doktor ellen. Az özvegy anyakirályné segítségével sikerült rávenniük a királyt, hogy 1772. január 17-ére virradóra, egy udvari álarcosbált követően elrendelje letartóztatását. Inkvizíciós bizottság elé állították, amely felségsértésben és hivatali hatalommal való visszaélésben találta bűnösnek, a Kongelov királyi hatalom kizárólagosságára vonatkozó rendelkezéseire hivatkozva. A rögtönzött büntetőbíróóság 1772. április 25-én hozta meg a bevezetőben említett minősített halálos ítéletet.

A kivégzés után mélyreható változások következtek be a dán belpolitikában. A kormányzat irányítását egy Ove Guldberg (1731-1808) nevű tanár, Julianna Mária bizalmasa vette át. Az új kabinet Struensee valamennyi intézkedését visszavonatta a királlyal, aki helyett gyámként az özvegy királyné uralkodott. Eltörölték a robot korlátozását, visszaállították a gazdasági privilégiumokat és monopóliumokat, ismét bevezették a cenzúrát. Egy 1776 januárjában kiadott rendelettel megtiltották, hogy a „dán alattvalókon” kívül más közhivatalt lásson el az országban - s mindeközben a dán Guldberg hasonló pozícióba került az államapparátusban, mint korábban a német Struensee.

Csakhogy Guldberg reformellenes dühe sem ismerte a mértékletességet, ami meg is hozta eredményét. 1784. április 14-én a 16. életévét épp betöltött Frigyes koronaherceg váratlanul megjelent a titkos államtanács ülésén, és apjával ott helyben aláíratott egy rendeletet, melynek segítségével átvette a hatalmat és a továbbiakban régensként kormányozta az országot egészen VII. Keresztély 1808-ban bekövetkezett haláláig, néhány felvilágosult szellemiségű, Guldberggel elégedetlen főnemes hivatalnok segítségével.

Az 1784. április 14-én kelt királyi rendelet azon szabálya, amely szerint az uralkodó intézkedései inentől csak a koronaherceg ellenjegyzésével érvényesek, ugyanúgy alkotmányértő volt, mint Struensee korábbi hasonló felhatalmazása, de mivel ő volt a dán-norvég trón örököse, vele már senki sem mert szembeszegülni. Frigyes eltörölte a jobbságyságot, megszüntette a kereskedelmi monopóliumokat, bírósági hatáskörbe utalta a sajtó feletti ellenőrzést, betiltotta a rabszolgakereskedelmet. 1803-ban szegényügyi törvényt adott ki, amely közfeladatként írta elő a szegények élelemmel, ruhával történő ellátását, a fűtött helyen történő elhelyezésükről való gondoskodást, betegség esetén egészségügyi ellátásuk megszervezését.

Ahogy Per Olov Enquist írja Az udvari orvos látogatása című regényében, amelyből az említett Mads Mikkelsen-film készült: „a fej lehullt, de a gondolatok élnek”.⁴ Struensee kivégzése után közel két évtizednek kellett eltelnie, míg az általa képviselt modern eszmék végérvényesen érvényre juthattak. Miért bukott meg 1772 januárjában az újító? Poór Jánost idézve azért, mert „II. Józsefhez és II. Lipóthoz hasonló, a társadalom hagyományos értékeit és rendjét felforgató tevékenységét egy Toszkánánál konzervatívabb, a Habsburg-birodalomhoz hasonlóan nemesi meghatározottságú társadalomban folytatta”.⁵

mányos értékeit és rendjét felforgató tevékenységét egy Toszkánánál konzervatívabb, a Habsburg-birodalomhoz hasonlóan nemesi meghatározottságú társadalomban folytatta”.⁵

Hivatkozások:

¹ Tamm, Ditlev: The Danish Code. An Early European Law in an International Context. In: Tamm, Ditlev: *The History of Danish Law. Selected Articles and Bibliography.* DJØF Publishing, København, 2011, 69-83., 80. p.

² A témáról bővebben: Képes György: Felvilágosult abszolutizmus Dániában. In: Tevesz László (szerk.): *Államhatalom és társadalmi autonómia viszonya a nyugati keresztény civilizációban.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 39-58. pp.

³ Marczali Henrik: *A forradalom és Napóleon kora. Nagy képes világtörténet, X. kötet.* Franklin Társulat - Révai Testvérek, Budapest, é. n. (1905 k.), 307. p.

⁴ Enquist, Per Olov: *Az udvari orvos látogatása.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001, 420. p.

⁵ Poór János: *Az állam első szolgálói.* Progresszió Kiadó, Budapest, 1989, 46. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Dr. Struensee (szerepében: Mads Mikkelsen) kivégzése az Egy veszedelmes viszony című filmből. <https://www.imdb.com/title/tt1276419/mediaviewer/rm3230030592/> (Letöltés ideje: 2022. 06. 01.)